

Gırnata İsyanı (1568-1570) Çerçevesinde Osmanlı-Endülüs İlişkileri

*Feridun BİLGİN**

Within The Context of Granada War (1568-1570) Relationship Between Ottoman State And Al-Andalus

In our article we will try to examine the relationship between the Ottoman State and Andalus Muslims in scape of the great Granada riot (1568-1570) which occupies Spain Kingdom will run out the physical and spitual sources of the mentioned state in the middle age Europe, and having been examining this relationship we consider the thoughts researchers on this issue. The great Granada riot which is thought as a last war of indepedece of Andalus muslims came up, because of an edict which is issued by the Spanish Kingdom in 1567. To this edict, it was forbidden to speak in Arabic and write in Arabic. Additionally, it was forbidden to wear Arabic style clothes, to cover muslims women's face and to use Arabic names. It was decided to destroy private and public baths.

Key Words: Spain, al-Andalus, Moors, War of Granada, Ottoman State

Anahtar Kelimeler: İspanya, Endülüs, Moriskolar, Gırnata Savaşı, Osmanlı Devleti

İktibas / Citation: Muhammet Abay, "Makale Başlığı", *Usûl*, 11 (2009/1), 117 - 140.

I. Giriş

XV-XVI. asırlara bakıldığında İslâm tarihi açısından iki önemli gelişmenin yaşandığını görmek mümkündür. Bunların ilki, Osmanlı Devleti'nin bir cihân devleti olarak tarih sahnesine çıkması, diğeri ise sekiz asırdır Avrupa'da Müslüman yurdu olan Endülüs'ün kaybedilmesidir¹. Osmanlı Devleti, hâkimiyet alanını genişletmek için Balkanlar'da, Akdeniz'de ve Afrika Kıtası'na yerleşmeye başlamıştır. Avrupa'da Viyana kapılarına dayanmış, Akdeniz'e Kıbrıs'ın alınmasıyla önemli bir güç olarak yerleşmiştir. Aynı dönemde İberik Yarımadası'nda, Endülüs Müslümanları'nın son kalesi durumundaki Benî Ahmer (Nasrîler)²

* Dr.

¹ Mehmet Özdemir, "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi mi?", *İslâmî Araştırmalar*, XII/3-4 (1999), s. 283.

² Nasrîler hanedanı (1232-1492) Hazrec kabilesinin soyundan geldiğini iddia eden Muhammed b. Yûsuf b. Nasr tarafından kurulan ve başkenti Gırnata olan Endülüs'ün son hanedanlığıdır. Muhammed b. Yûsuf Muvahhidler'in yıkılmasından sonra Gırnata ve etrafındaki bölgelerde

Devleti'nin başkenti olan Gırnata'nın³ Hıristiyanlar tarafından işgal edilmesi, Endülüs'teki sekiz asırlık İslâm hakimiyeti nihâyete erdirmiştir. Gırnata şehrinin tesliminin⁴ ardından (yaklaşık 7 yıl sonra) Katolik İspanya krallığı vaat ettiği ve garanti altına aldığı anlaşmanın maddelerine sadakat göstermeyerek hâkimiyeti altında bulunan Müslüman topluluğa her türlü zulmü reva görmeye başlamıştır. Bu aşamadan sonra şiddetli asimilasyon (dînî, siyâsî, sosyal ve kültürel) politikalarına maruz bırakılan Endülüs Müslümanları tabiatıyla dönemin en güçlü İslâm devleti olan Osmanlı Devleti'nden yardım istemeye yönelmiştir⁵.

Osmanlı Devleti, bir taraftan Endülüs Müslümanları'nın yardım çağrılarında bigane kalmayıp doğrudan yardımlarda bulunmaya çabalarırken, diğer taraftan da Kuzey Afrika'ya yerleşmeye başlayarak, bu bölgelerde giderek artan İspanyol saldırılarını engellemeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrikadaki faaliyetleri, genelde Avrupa Hıristiyanlığı'nın mânevî birliği, özelde ise İspanyol topraklarının güvenliği için bir tehdit olarak görülmesine sebebiyet verecektir⁶. Avrupa'nın bu tehdit algılamasında, Osmanlı Devleti'nin bu dönemde Viyana kapılarına dayanmasının ve Akdeniz'i bir Türk gölü haline getirme çabalarının önemli bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür⁷.

hâkimiyet kurmuş, etrafı Hıristiyan krallıklarla çevrili olduğu halde yaklaşık 250 yıl süren bir devletin temellerini atmıştır. Muhammed b. Yûsuf b. Nasr'ın İbnü'l-Ahmer olarak tanınmasıyla bu devletin bir diğer adı Benî Ahmer olmuştur. Nasriler ismi hakkında bk. Ebû Zeyd Velîyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, (ö. 808/1406), *Kitâbü'l-Iber ve divânü'l-mübtede' ve'l-haber fi eyyâmî'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men âsarahum min zevî's-sultânî'l-ekber*, Beyrut: Dârü'l-fıkr, 1979, IV, 172; Nasriler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Abdullah Muhammed el-Merrâküşî İbn İzârî, (ö.695/1295), *el-Beyânü'l-muğrib fi ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib* (nşr. Georges Colin-E.[variste] Levi-Provençal), Beyrut : Dârü's-sekâfe, 1983, IV, 330 vd.; E. Levi-Provençal, "Nasriler", İA, IX, 114-118.

³ Sierra Nevada dağının kuzeybatı eteklerinde, Genil (Şenil)'in sağında, denizden 689 m. yükseklikte kurulan şehrin ismi günümüzde Granada olarak, Müslümanlar tarafından ise Gırnâta ve bazen de Agarnâta olarak kullanılmıştır. Endülüs'te en uzun süre İslâm hâkimiyetinde kalan ve Zirîler'le Nasriler'e payitahtlık yapmış bir şehirdir; bk. Mehmet Özdemir, "Gırnata", *DİA*, XIV, 51-57.

⁴ Anlaşmanın tam metni için bk. Luis de Marmol Carvajal., *Historia de Rebellion y Castigo de los Moriscos del Reino de Granada*, Madrid: Sancha Basimevi, 1797, I, 83-98; Bu anlaşmanın geniş bir özetini Harvey Kastilya aslından İngilizce'ye tercüme etmiştir; bk. L. P. Harvey, "Capitulations of Granada", (çev. Teofilo Ruiz, (Ed. Medieval Iberia, Olivia Remie Constable), Philadelphia: 1997, s. 344-350

⁵ Diego Hurtado de Mendoza, *Guerra de Granada* (haz. Benito Monfort), Valencia: Libreria de Mallén y Berard, 1830, s. 78.

⁶ Abdülcelil Temimî, "el-Halfiyetü'd-diniyye li's-sırâi'l-İsbâniyyi'l-Osmanî ale'l-Eyâlâti'l-Mağribiyye fi'l-karnî's-sâdisi aşer" (çev. Mehmet Özdemir), *İslâmî Araştırmalar*, XII/2 (1999), s. 181.

⁷ Akdeniz çevresinde Osmanlı-İspanyol mücadelesi için bk. Muzaffer Arıkan, "XIV-XVI. Asırda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bakış", *AÜDTCF Dergisi*, XXIII/3-4 (1966), s.239-256.

Osmanlı-Endülüs ilişkilerinin başlangıcı hakkında farklı tarihler verilirse⁸ de araştırmacıların çoğuna göre ilk resmi temas Gırnata şehri işgal edilmeden önce 1486-1487'de Gırnata'nın son hükümdarı XII. Muhammed Ebû Abdullah es-Sagîr'in yardım istemek maksadıyla, Müslümanların İspanyol yönetimi altında yaşadıkları zorlukları bir feryadnâme⁹ ile II. Bayezid'e¹⁰ bildirmesiyle başlamıştır¹¹. Aynı dönemde Gırnata Sultanı bir elçisini de Memlükler'e göndermiştir (892/1487)¹². Fakat Osmanlı padişahının dahilî meselelerle uğraşması (Cem Sultan meselesi)¹³, Memlükler'le olan ihtilâf ve Osmanlı'nın İspanya'ya müdahale edecek kadar güçlü bir donanmaya henüz sahip olmaması¹⁴ gibi nedenlerle somut bir karşılık verememiştir. Bu yardım talebinden sonra 1502 yılında ikinci kez Osmanlı padişahından ve Memlüklüler'den yardım isteyen Endülüs Müslümanları, yardım taleplerini 105 beyitten oluşan bir kasideyle¹⁵ II. Bayezid'e

⁸ İlişkilerin başlangıcını kimi araştırmacılar 1439 tarihini (bk. J.E.López de Coca Castañer "Mamelucos, Otomanos y Caída del reino de Granada", *En La España Medieval*, sy. 28 (2005), s. 230), kimisi de 1477 yılını gösterir (bk. Aziz Samih İlter, *Şimali Afrikada Türkler*, İstanbul: Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi, 1936, s. 52)

⁹ Mersiyenin aslı için bk. Ebû'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Makkari, (ö.1041/1631), *Nefhu't-tib min gusni'l-Endelüsü'r-ratib ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatib = Urfu't-tib fi't-ta'rif bi'l-vezir İbni'l-Hatib*, (nşr. İhsan Abbas), Beyrut: Dâru Sâdır, 1988, C. IV, 486-488; Bu mersiyenin Türkçe tercümesi için bk. Sezai Karakoç, *İslâmın Şiir Anıtlarından*, İstanbul: Diriliş, 1985, s. 85.

¹⁰ II. Bayezid için bk. Turan Şerafettin, "Bayezid II", *DİA*, V, 234-238; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epeçli), İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005, II, 204

¹¹ Miguel Angel Ladero Quesada, *Granada. Historia de Un País Islámico (1232- 1571)*, Madrid: Editorial Gredos, S. A., 1989, s. 248. Ayrıca bu şiirin Endülüslü şâir Ebû'l-Bekâ Salih b. Şerif er-Rundi'ye (ö.684/1285) ait olduğu (bk. J. E. López de Coca Castañer, "Mamelucos", s. 232) 1212 yılında kaybedilen ve Endülüs siyasi tarihi için bir dönüm noktası olarak belirtilen İkâb savaşının kaybedilmesinden kısa bir süre sonra işgal edilen Kurtuba, İşbiliye, Dâniye gibi İslâm şehirleri için yazılmış olduğu belirtilmiştir. Abdurrahmân Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi* (haz. Musa Duman), İstanbul: Gökkuşbuca, 2005, s. 136; Lütfi Şeyban, *Mudejares ve Sefarades*, İstanbul: İz Yayınları, 2007, s. 232.

¹² Ebû'l-Berekat Zeynüddin Muhammed b. Ahmed İbn İyâs (ö.930/1524), *Bedâiü'z-zühûr fi vekâii'd-dühûr* (nşr. Muhammed Mustafa), Kahire: el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-âmme li'l-kitâb, 1982, s. 246.

¹³ Muzaffer Arkan-Paulino Toledo, *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri*, Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh Basımevi, 1995, s. 32; Nebil Abdülhay Rıdvân, *Cühûdü'l-Osmâniyyîn li-inkâzi'l-Endelüs ve istirdâd fi matla*, Mekke: Mektebetü tâlibi'l-Câmii, 1988, s. 133.

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultân Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983, II, 200.

¹⁵ Kasidenin Arapça metni için bk. Ebû'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Makkari, 1041/1631, *Ezhârü'r-riyâz fi ahbâri Kâdi İyâz* (nşr. Abdüsselâm Harrâs), Rabat 1978-79, I, 108-115; Türkçe tercümesi için bk. Azmi Yüksel, "Endülüs'ten II. Bâyezid'e Yazılan Anonim Bir Şiir", *Belleten*, LII/205, Aralık 1998, s.1575-1583; İngilizce tercümesi için bk. J. T. Monro, "A Curious Appeal to the Ottoman Empire", *Al-Andalus*, XXXI (1996), s. 281-303; ayrıca bk. Mercedes Garcia Arenal, *Los Moriscos*, Granada: Editorial Universidad de Granada, 1996, s. 33-41.

iletmişlerdir. II. Bayezid bu yardım talebinden sonra harekete geçerek 1504'te¹⁶ Osmanlı hizmetine giren Kemal Reis'in komutasında bir donanmayı hazırlatmış ve İspanya kıyılarına göndermiştir (1505)¹⁷. Kemal Reis'in komutasındaki bu donanma İspanya kıyılarını, el-Cezâiru'ş-Şarkıyye (Balear Adaları) ve Mâleka kıyılarını vurarak bir bazı Endülüs Müslümanlarını (Morisko)¹⁸ kurtarıp İstanbul ve Kuzey Afrika'ya taşımıştır¹⁹. İstanbul'a getirilen Moriskolar "Galata" ve "Balat" semtlerine yerleştirilmişlerdir²⁰.

Fakat, bu dönemde de Osmanlı donanmasının İspanya ve Batı Akdeniz'e açılacak kadar yeterli imkânlarla sahip olmaması²¹, Cem Sultan meselesinin hem içeride hem de dışarıda Osmanlı'yı meşgul etmesi, bu sırada Septe ve Tanca'nın Portekizliler'in elinde, Merselkebir'in ise İspanyolların elinde bulunması gibi engeller, Osmanlı Devleti'nin karadan İspanya'ya müdahalesi konusunda daha fazla ileri gitmesini engellemiştir.

Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520), Osmanlı-Endülüs ilişkilerinin daha rahat sağlanması ve ilerlemesi için temellerin atıldığı bir dönem olmuştur. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika'ya yerleşmeye başlamış, Cezayir'i bir merkez haline getirmiştir. Barbaros kardeşlerinin Akdeniz'de faaliyetleri sonucunda ele geçirdikleri Cezayir (1517)²² halkının, Oruç Reis'in ölümünden sonra Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bir arıza ile bildirmesi (26

¹⁶ Özdemir, "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi mi?", s. 287.

¹⁷ Uzunçarşılı, II, s. 200; , Yüksel, *agm*, s. 1575; Şeyban, *Mudajeres*, s. 245; Chakib Benafri, *Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,1987), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, s. 46.

¹⁸ Köken itibarıyla "moro" kelimesinin küçültülmüş şekli olarak "küçük Müslümanlar" anlamına gelen morisco kelimesi, Endülüs Müslümanlarının zayıf, güçsüz ve zelil olduklarını vurgulamak amacıyla Hıristiyanlar tarafından kullanılmış bir kelimedir. Kavram olarak 2 Ocak 1492 tarihinde Gırnata şehrinin Hıristiyanlar tarafından işgal edilmesinden sonra İspanya'da kalan Müslümanları ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. E. Levi Provençal-M.Cavid Bay-sun, "Moriskolar", *İA*, VIII, 427-429; Feridun Bilgin, *Nasrîler (Benî Ahmer) Devleti Sonrasında Endülüs'teki Müslümanlar (Moriskolar)* (Yayınlanmamış doktora tezi, 2010), Marmara Üniversitesi, s. 16-18; Makalemizin bundan sonraki kısımlarında Endülüs Müslümanları için sadece Morisko ismini kullanacağız.

¹⁹ Ali Rıza Seyfi, *Osmanlı Meşahir Bahriyuni: Kemal Reis ve Baba Oruç*, İstanbul: Sehai Matbaası, 1325, s. 26 vd.; Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", s. 396; Benafri, s. 46-47.

²⁰ Evliya Çelebi (ö.1093/1682), *Seyahatnâme*, İstanbul: İkdam Matbaası, 1314/1896, I, 431; H.İnalçık, "Galata: Tarih", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, İstanbul: 1994, II, 35.

²¹ BOA, MD., No: 78; Uzunçarşılı, II, 199-204.

²² Muhammed Abdullah İnân, *Nihâyetü'l-Endelüs ve Târihu'l-'Arabi'l-Mutenassrîn*, Kâhire: Mektebetü'l-Hânci, 1987, s. 385.

Ekim-3 Kasım 1519)²³, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Yavuz Sultan Selim, bu arzudan sonra ağabeyinin yerine geçen Barbaros Hayreddin Paşa'ya²⁴ 2.000 kişilik bir askerî kuvvet gönderdi ve gönüllü olarak Cezayir'e gidecek olan askerlere yeniçerilik imtiyazı bahşetti²⁵. Daha sonra da, İspanyol kıyılarına Cezayir merkezli bir çok saldırının yapıldı ve İspanyol yönetimi Osmanlı tehlikesiyle yüzleşmeye başladı. Fakat, Osmanlı'nın bu esnada Safevî Devleti ile mücadelesi ve Mısır'daki Memlûk hânedanını topraklarına katmaya çalışması, bu akınların yeterince etkili sonuçlar vermediğini söylemek mümkündür²⁶.

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi (1520-1566), Osmanlı-Endülüs ve Osmanlı-İspanya ilişkilerinin yağunlaştığı ve Akdeniz hâkimiyeti etrafında rekabetin zirvede olduğu bir dönem olmuştur. Bilhassa Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı yönetimine tâbi olmasından²⁷, Salih ve Turgut Reis gibi denizcilerin Osmanlı donanmasında yer almalarından sonra Batı Akdeniz'de Osmanlı ve İspanyol donanması arasında ciddi bir rekabet başladı²⁸. Söz konusu denizciler Kanuni'nin Batı Akdeniz'deki politikasında önemli bir yere sahip oldular. Bu dönemde, Barbaros'un İspanyol sahillerine yaptığı yedi sefer sonucunda binlerce Morisko Kuzey Afrika sahillerine taşındı²⁹ ve İspanyol yönetiminin malî durumu ciddi manada bu seferlerden etkilenmeye başladı³⁰.

II. Bayezid döneminde İstanbul'a getirilen ve burada haberleşme ve tercüme faaliyetinde bulunan Yahudi ve Moriskoların da Kanuni'nin Akdeniz politikası

²³ Bu arzının tam metni ve değerlendirilmesi için bk. Abdülcelil Temimî, “Risâle min ahâli medîneti'l-cezâir ile's-Sultân Selim el-evvel”, *el-Mecelletü't-Târihiyye el-Mağribiyye*, sy.3, Tunus 1975, s.119-120

²⁴ Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı yönetimine geçişiyle alâkalı olarak bk. Muhittin Kapanşahin, *Kanuni'nin Batı Politikası*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2008, s. 127-128.

²⁵ERCÜMENT KURAN, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti: (1827-1847)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1957, s. 3; ŞERAFETTİN TURAN, “Barbaros Hayrettin Paşa”, *DİA*, V, 66.

²⁶ Şeyban, *Mudejares*, s.249; Benafri, s.48.

²⁷ Renzo Sertoli Salis, *Muhteşem Süleyman*, (çev. Şerafettin Turan), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, s. 114.

²⁸ Batı Akdeniz'deki hâkimiyet mücadelesinde Kanuni'yi Barbaros, V. Carlos'u ise Andre Doria temsil etti; bk. Arıkan-Toledo, s.s. 35.

²⁹ Abdülcelil Temimî “Risâle min Müslimî Gırnâta li's-Sultân Süleyman el-Kânûni”, *el-Mecelletü't-Târihiyye el-Mağribiyye*, sy.3, Tunus 1975, s. 39.

³⁰ Özlem Kumrular, “İspanyol ve İtalyan Arşiv Kaynakları ve Kroniklerinin Işığında Barbaros'un 1534 Seferi”, *Türkler ve Deniz* (ed. Özlem Kumrular), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, s. 177, dn.59.

üzerinde etkili olmaları, yakın iş birliği hâlinde Osmanlı Devleti ile çalışmaları, dönemin İspanya kralı V. Carlos'un (1516-1555) sürekli teyakkuz hâlinde bulunmasına sebep olmuştur. Bu sebeple Carlos, bir taraftan Osmanlı tehlikesine karşı güney İspanya sahillerinde ciddi önlemler alırken, diğer taraftan saldırıların asıl kaynağı olarak telakkî ettiği Kuzey Afrika'ya karşı sefer hazırlıklarına başlamıştır. İspanyolların hazırlık yaptığı bu dönemde Kanuni Barbaros Hayrettin Paşa'yı İstanbul'a davet ederek Kaptan-ı deryâlığa tayin etti (6 Nisan 1534)³¹.

Barbaros Hayrettin Paşa'nın Kaptan-ı deryâlığa tayin edilmesi Akdeniz'deki güç dengesini Osmanlılar lehine çevirmiş, başında Andrea Doria'nın bulunduğu Haçlı donanmasının, Barbaros'un komutasındaki Osmanlı donanmasına Preveze'de yenilmesiyle (1538)³², Hıristiyan dünyası Doğu Akdeniz'den sonra Orta Akdeniz'deki hâkimiyetini de İslâm dünyasına terk etmiştir³³.

Bu zaferden birkaç yıl sonra Barbaros Hayrettin Paşa'nın İstanbul'a çağrılması, Endülüs Müslümanları arasında onun İstanbul'da tutulacağı endişesine sebep olmuş, bu endişe nedeniyle, Osmanlı padişahına bir feryadnâme gönderilerek Barbaros Hayreddin Paşa'nın yeniden Cezayir'e gönderilmesi istenmiştir. Feryadnâmede, XVI. asırda Gırnata ve civar bölgelerde yaşayan Müslümanların sayılarının 364.000 olduğunu, başlarına gelen bu zorluklar sebebiyle Faslı Müslüman din kardeşlerinden yardım talep ettiklerini, fakat Faslıların kendilerine hiçbir şekilde yardımcı olmadıklarını bildirmişlerdir (18 Ekim -29 Kasım 1541)³⁴.

Kanuni dönemde Osmanlı Devleti'nin yeterli kara ve deniz gücüne sahip olmasına rağmen Endülüs Müslümanlarına yardım etmediği ileri sürülmesine rağmen³⁵ 1541-1543 yıllarında Kanuni'nin Macaristan seferiyle meşgul olması sebebiyle Moriskolara doğrudan yardım edememiştir. Fakat, doğrudan yardım

³¹ İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul: Bilge Yayın ve Habercilik, 2005, s. 66; Temimî "Risale min Müslimi Gırnata li's-Sultân Süleyman el-Kânûni", s. 40.

³² Pereveze deniz savaşı ve sonuçları için bk. Kapanşahin, s. 155-158.

³³ Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 67-69; Şeyban, *Mudajeres*, s. 264; geniş bilgi için bk. Reşit, s. 120-132.

³⁴ Fas Müslümanları'nın Endülüs Müslümanları'na yardımcı olamama sebebi olarak Benî Vattâs ve Benî Sa'ad hânedanlarının Fas'ta iktidarı ele geçirmek için birbirleriyle olan mücadelesi ve İspanyolların ve Portekizlilerin Fas kıyılarını abluka altına alması olarak gösterilir; bk. Abdülcelîl Temimî, "Risâle min Müslimî Gırnâta li's-Sultân Süleyman el-Kânûni", s. 42; Benafri, s. 52.

³⁵ N. Ahmet Asrar, *Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin Dinî Siyaseti ve İslâm Alemi*, İstanbul: Büyük Kitaplık Yayınları, 1972, s. 286.

olanaklarına sahip olmamasına rağmen Osmanlılar'ın İspanyollar'a karşı³⁶ Fransızlar'la 1543'te iş birliği yaparak, İtalya ve İspanya'ya ait şehir ve kaleleri vurmak maksadıyla Barbaros'u Akdeniz'e göndermiştir. Konunun farklı bir boyutu da, Endülüs'e yapılacak doğrudan bir yardım esnasında, fırtına, salgın hastalık ve benzeri tehlikelerin ortaya çıkması durumunda Osmanlı'nın gücünü yitirerek İstanbul'un kaybedilmesi ihtimalidir.

Yukarıda Osmanlı-Endülüs ilişkilerinin kısa bir özetini değerlendirdikten sonra biz bu makelemizde, Yeniçağ Avrupasının en güçlü devleti olan İspanya'yı iki yılı aşkın bir süre meşgul eden, sözkonusu devletin maddi ve manevi kaynaklarını tüketecek olan Büyük Gırnata isyanı (1568-1570)³⁷ çerçevesinde Osmanlı-Endülüs ilişkilerini tetkik etmeye çalışacağız. Bu ilişkileri tetkik ederken araştırmacıların bu kapsamda öne sürdükleri düşüncelerini değerlendireceğiz. Fakat daha öncesinde Osmanlı-Endülüs ilişkilerinin kısa bir özetini değerlendirmiş olduk. Endülüs Müslümanlarının son kurtuluş hamlesi olarak değerlendirilen Büyük Gırnata isyanı, İspanya krallığının 1567 yılında yayımladığı bir ferman sebebiyle çıkmıştır. Bu fermana göre³⁸,

Moriskolar en geç 3 yıl içinde Kastilya dilini öğrenmekle mükellef tutulacak ve 3 yıldan sonra da kimse alenen veya gizlice Arapça konuşmayacak ve yazmayacaktı. Arapça ile yapılmış bütün mukâveleler (yapılmış olan kontrat ve yazışmalar) geçersiz sayılacaktı. (Fermanın yayımlanmasından sonraki) 30 gün içinde bütün kitaplar Gırnata Meclis Başkan'ı Deza'ya teslim edilecek, suç unsuru olanlar ayıklanarak gerisi sahiplerine teslim edilecek ve üç yıl sonra bunlar da tamamen imha edileceklerdi. Bundan böyle hiç kimse Mağribî kıyafet giymeyecek, terziler onları dikmeyecek, ipekten olanlar bir, pamuktan olanlar (Araplara has kıyafetler) iki yıllığına giyildikten sonra ortadan kaldırılacaktı. Bu iki yıl içinde kadınlar örtünmeyecek ve yüzlerini örtmeyecekti. Nişan ve düğün merasimlerinde kilise âdetlerine uyulacaktı. Bu tür kutlamalarda Cuma günü öğle vakti (Moriskoların cuma namazı kılıp kılmadıkları rahat kontrol edilsin diye) evlerin kapıları açık tutulacak, böylece Katolik görevlilerin teftiş maksadıyla

³⁶ Arıkan -Toledo, s. 243; Osmanlı Fransız iş birliğini gösteren arşiv belgelerine örnek olarak bk. BOA, MD, No: 21, Hüküm: 645; BOA, MD, No: 19, Hüküm: 713.

³⁷ Büyük Gırnata isyanının sebep ve sonuçları için bk. Bilgin, s. 106-160.

³⁸ Marmol, I, 143-145; P. Longas, *La Vida Religiosa*, Granada: Editorial Universidad de Granada, 1998, s.XLV-XLVI; Julio Caro Baroja, *Moriscos del Reino de Granada: (ensayo de historia social)*, Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1957, s. 143; Francisco A. Hitos, *Mártires de la Alpujarra en la Rebelión de los Moriscos (1568)*, Granada : Universidad de Granada, 1993, s. 37-38;

Morisko evlerine rahatça girebilmeleri sağlanacaktı. Zambra ve Leilalar-şarkı ve oyunlarla şenlik- (Katolik) dine aykırı olmamasına rağmen cuma ve bayram günlerinde yasaklanacaktı. Mağribî isim ve soyisimler terk edilecekti (kabile ismine atıf yapılan İbn gibi), kına yakmak yasaktı, şahsî ve umuma açık bütün hamamlar yıkılacaktı³⁹. Bir Moriskonun ruhsatı olsa dahi Mağribî köle edine-meyecek, siyahî köle ruhsatlarının hepsi Deza'nın tasdikinden geçecekti. Arapça kitapların Kastilya diline çevrilmeleri zorunlu olacaktı.

A. Gırnata İsyanının Hazırlık Aşamasında Osmanlı Devletinin Yardımı

Büyük Gırnata isyanının hazırlık aşamasında Osmanlı Devleti'nin tavrına geçmeden önce, bazı soruları sorulması konunun daha iyi anlaşılması için faydalı olacaktır: Osmanlı Devleti Gırnata isyanını Akdeniz hakimiyeti için bir araç olarak mı kullandı? Gırnata isyanının uzaması maksadıyla mı donanmasını göndereceği beklentilerini sürekli canlı tuttu?

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya yerleşmeye başlaması daha önce bu bölgeye yerleşmek zorunda bırakılmış Moriskolar arasında çeşitli alanlarda iş birliği yapmalarına sebep olmuştur. Özellikle Kuzey Afrika'daki Osmanlı yöneticileri Moriskolar'ı orduda görevlendirerek İspanyol sahillerine yaptıkları akınlarda onlardan istifade etmiştir. Bu sebeple Osmanlı leventleri-nin* İspanya kıyılarına yaptıkları başarılı baskınlarda Moriskoların büyük payı olmuştur. Zira eski memleketleri olması hasebiyle bu bölgeleri iyi tanımaktaydı-lar. Yine Fas'a bağlı Sale'de bulunan Moriskolar bu bölgede İspanya ve diğer Hıristiyan gemilerine karşı korsanlık faaliyetlerinde bulunarak Osmanlılar'a lojistik destek sağlamışlardır⁴⁰. Öte yandan, Moriskolar silah, barut imalatı ve gemi inşasında uzman olmaları nedeniyle Cezayir ve Bicâye'de kurulan silah ve cephan fabrikalarında çalışarak Osmanlı Devleti'ne silah sanayinde yardımcı olmuşlardır. Aralarında Reis Blanquillo, Büyük Murad ve Kaddaun'un da bulunduğ u bir çok Morisko başarılı denizcilik faaliyetinden dolayı gemi reisi

³⁹ Lea, Simancas arşivinde karşılaştığı tarihsiz bir kanun metninde, Gırnata şehrindeki tüm hamamların yıkılmasının emredildiği, evinde veya başka bir yerde hamam olarak kullanılan yerleri muhafaza eden kişilere ilk seferde 50 gün zincirli hapis ve 100.000 maravidi para cezası, ikinci kez aynı suçu işlediklerinde bu cezanın iki katı, üçüncü kez işlediklerinde ise tüm malın yarısına el konularak 5 yıl kürek cezasıyla cezalandırılacağı belirtildiğini kaydeder; bk. H.Charles Lea, *İspanya Müslümanları, Hristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri* (çev. Abdullah Davudoğlu), İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2006 *İspanya Müslümanları*, s. 226, dn.29.

* Levent kelimesi, Osmanlılar'da denizci erlerle, taşrada görevli valilerin yanlarında bulundukları adamları için kullanılan bir tabirdir. Geniş bilgi için bk. Mücteba İlgürel, "Levent", *DİA*, XXVII, 149-151.

⁴⁰ Benafri, s. 131-133.

seviyesine ulaşmıştır. Nitekim, bu hususu İspanyol kralı II.Philip 6 Temmuz 1566'da Madrid'teki Fransız elçisine yazdığı mektupta dile getirerek bu dönemde Cezayir'de 15.000 düzenli ve iyi yetiştirilmiş arkebüzcü bulunduğunu ve bunların içerisinde 6.000 Morisko olduğunu belirtmiştir⁴¹. Osmanlılar'ın Cezayir ve Trablusgarb'a⁴² yerleşmeleri ve Moriskolar ile sıkı iş birliği içerisinde girmeleri onu ciddi manada rahatsız etti. Bu rahatsızlık onun, İspanyanın Andalusia kıyılarını sıkı denetim altına almasına, ülke içinde Moriskolar'ı baskı altında tutmaya ve Kuzey Afrika kıyılarına seferler düzenlemeye mecbur bıraktı. II. Philip'e göre bu iç düşman dış düşmanla birlikte hareket etmekteydi. Böyle devam edecek olursa da İspanya yeniden Endülüs olabilirdi. Bu sebeple sık sık baskı yöntemlerine başvurdu.

Ayrıca, Osmanlılar'ın Akdeniz'de İspanyollara karşı her başarısı Endülüs Müslümanlarını ümitlendirerek kurtuluşlarının ancak Osmanlı sayesinde mümkün olacağı inancına sevk etmiştir. Vahran Müftüsü el-Mağravî'nin Endülüs Müslümanlarına yönelik olarak vermiş olduğu fetvada: "Ümit ederim ki kader sizin lehinize değişir ve Osmanlılarla işbirliği yaparak Allah'a ibadet edebilirsiniz"⁴³ ifadelerini kullanması bu beklentiyi yansıtmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde, Endülüs Müslümanlarının son büyük isyanının çıkmasında Osmanlı Devleti'nin doğrudan ya da dolaylı katkısı olmuş mudur? Bu husus şu an eldeki mevcut bilgilerle tevsiki mümkün olmamakla birlikte⁴⁴, kimi haberlere bakıldığında, Osmanlılar'ın Cezayir Beylerbeyi vasıtasıyla isyana müdahil olduğu görülmektedir. Belensiye Engisizyon Mahkemesi'nin 1562 tarihli raporlarındaki kayıtlara göre; Belensiye Moriskolarını temsilen fakih Pedro de Castro isimli şahıs deniz kıyısında bulunan evinde İspanya'ya gizlice gelen bazı Osmanlıları konuk ettiğini, bu şahsın konuklarına ileride çıkabilecek bir isyanda Osmanlı donanmasının İspanya kıyılarına yanaşması

⁴¹ Benafri, s. 131.

⁴² Önceleri Hafsiler'in yönetiminde olan Trablusgarp 1510 yılında Kastilya Kralı Fernando tarafından işgal edildi. Carlos döneminde Malta şövalyelerinin yönetimine bırakıldı (1530). Barbaros Hayreddin Paşa tarafından fethedilmesinin ardından (1533-1534) yeniden Hıristiyanların eline geçmiş nihâyetinde ise Turgut Reis ve Kaptan-ı Deryâ Sinan Paşa tarafından Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir (1551). Bugün ise Libya adı altında Trablus, Bingazi ve Fizan bölgelerinin hepsi anlaşılmaktadır; bk. Ahmet Kavas, "Libya", *DİA*, XXVII, 174-179

⁴³ Ayrıca bu fetvada Endülüs Müslümanları'nın namaz, oruç, zekât gibi dinin asılları olan ibadetleri yerine getirmesi ve şarap, faiz ve domuz eti gibi dinen yasak olan şeylerin yenilmesi ve içilmesi ile alâkalı hükümler açıklanmaktadır. Fetvanın tam metni için bk. İnân, *Nihâye*, s. 342-344; ; Ayrıca bk. Benafri, s. 47.

⁴⁴ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: İmge Yayınları, 1994, II, 471.

durumunda 60.000 silahlı askerle Osmanlı Donanması'na destek vereceklerini vaat ettiğini mahkemede itirâf etmiştir. Bu itiraflarından sonra tutuklanarak hapse atılan ve yıllarca hapis yatan fakih Pedro, daha sonra engizisyon tarafından yakılarak öldürülmüştür (1568)⁴⁵. Aynı mahkeminin 1565 tarihli bir başka raporunda ise, Madrid'de tutuklanan bir Morisko'nun ifadelerine dayanarak Belensiye ve Aragon Moriskoları'nın da Osmanlılarla bir haberleşme ağı kurdukları ve Osmanlı'nın yardım amacıyla bir donanmayı göndereceği bilgisine yer verilmiştir⁴⁶. Hieronimo Roldan isimli Morisko'nun Belensiye Engizisyon mahkemesindeki itiraflarında, dönemin Cezayir Beylerbeyisi olan Kılıç Ali Paşa⁴⁷ bir heyeti Gırnata'ya göndererek isyân için gerekli hazırlıkların yapılması talebini içeren mektubunu isyândan bir yıl önce (1567'de) Moriskolara iletmış olduğuna yer verilmiştir⁴⁸.

Bazı İspanyol kaynaklarında yer alan bilgilere göre⁴⁹, Gırnata Müslümanları isyan öncesinde Cezayir Beylerbeyisi Kılıç Ali Paşa'ya 20 Nisan 1568 tarihli bir şikâyet mektubu göndererek, Hıristiyanların kendilerine baskı yaptıklarını, şayet kendilerine yardım yapacak olursa 45.000 kişilik silâhlı erkek Müslümana ilâveten Gırnatalı genç kızların da kendisinin emirlerine tâbi olacağını, kıyı kesimlerinden rahatça İspanya'ya çıkabileceğini ifade etmişlerdi. Bir başka raporda da bazı Kuzey Afrika ve Osmanlı denizcilerinin gizlice İspanyanın Kastilya bölgesine geçtikleri, burada sayıları 60 kişi olarak verilen Morisko ile iş birliği yaparak İspanyanın bazı kasaba ve köylerini yağmaladıktan sonra yeniden Kuzey Afrika'ya geçmek üzere iken onlarla iş birliği yapan 31 Morisko'nun tutuklandığı ve bunların Gırnata Engizisyon mahkemesi tarafından mahkûm edilerek tüm mallarının müsadere edildiği, sonra da idamla cezalandırıldıkları kaydedilmiştir.

Yukarıda ifade edilen verilere bakıldığında Osmanlı Devleti'nin isyanın çıkacağından haberdar olduğu, başlaması noktasında fiilî bir katkıdan ziyade, öncelikli olarak lojistik destek verdiğini söylemek mümkündür. Nitekim Os-

⁴⁵ Benafri, s. 57; Özdemir, "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi mi?", s. 291.

⁴⁶ Benafri, s. 58.

⁴⁷ II. Selim tarafından 28 Ekim 1570 tarihinde Cezayir beylerbeyine atanan Osmanlı denizcisi ve kaptan-ı deryâsıdır. Asıl lakabı "Uluç" olan Kılıç Ali Paşa'nın ölüm tarihi 995/1587'dir; bk. İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", *DİA*, XXV, 411-412; Rıdvân, s. 392.

⁴⁸ Don Florenci Janer, *Condicion Social de losMoriscos de España*, Madrid: La Real Academia de la Historia, 1857, s. 40; Bu olay 1567 yılında meydana gelmişti, yani isyandan bir yıl önce; bk. Lea, s. 271; Özdemir, "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi mi?", s. 291.

⁴⁹ 20 Nisan 1568 tarihli bu mektubun tam metni için bk. Gines Perez de Hita, *La Guerra de Los Moriscos (Segunda Parte de Las Guerras Civiles de Granada)*, Granada: Editorial Universidad de Granada, 1998, s. 4-5.

manlı kaynaklarında yer alan bir bilgiye göre Osmanlı sultanının Gırnata'da isyana hazırlanan Müslümanlara haber gönderip bu sırada Hollanda'da isyan hazırlığında bulunan Kalvinistler'le ortak hareket etmelerini ve onlarla aynı anda isyana başvurmalarını tavsiye ettiğini görmekteyiz⁵⁰. Osmanlı sultanı Akdeniz'de Kıbrıs adasının henüz fethedilmediğini burada üstlenen korsanların Hacca giden Müslümanlara engel olduklarını dolayısıyla önceliklerinin Kıbrıs adasının ele geçirilmesi olduğunu, bu sebeple kendilerine şüana kadar Osmanlı donanmasını göndermediğini ifade edip, kendilerine yapılan haksızlıklardan dolayı elem ve keder içinde olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra da Muharrem isminde bir elçisini gönderdiğini, bu elçiyle istişâre ettikten sonra harekete geçmelerini ve Kalvinistler'le ortak hareket etmelerini istemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu fikrî ve lojistik desteği isyânı hazırlayanların isyânı başlatma konusundaki arzularını kamçıladığını, Osmanlı'lardan gelecek yardımı hesapladıklarını söylemek mümkündür. Gırnata isyanını planlayanlar, hem Cezayir, hem de Osmanlı'dan yardım geleceği düşüncesinden hareket etmişlerdir⁵¹.

B. Gırnata İsyânının Başlamasından Sonra Osmanlı Devletinin Yardımı

Moriskolar'la İspanyol yönetimi arasındaki huzursuzluk ve kilise çevrelerinin baskıları sonucunda II. Philip, Moriskolar'ı iyice sindirmeyi hedefleyen 1567 yılındaki kraliyet fermanını yayımladı⁵². Endülüs Müslümanlarının İspanyol yetkilileri nezdindeki bütün çabalarına rağmen bu fermanın yürürlüğe konulması ertelenmeyince, İspanyol Devleti'ni 2 yılı aşkın bir süre meşgul edecek, ülkenin maddî ve manevî kaynaklarını tüketecek ve devleti hem içeride hem dışarıda zor durumda bırakacak olan Gırnata isyanı çıktı⁵³. İsyânın başladığı esnada sadece Moriskolar değil benzer baskılar sebebiyle Almanya'da Protestanlar, Hollanda'da Kalvinistler de isyan bayrağını çektiler⁵⁴. Kısa süre içerisinde

⁵⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-selâtin*, İstanbul: Dârü't-tibaati'l-âmire, 1858, II, 550-552; Kapanşahin, s. 329.

⁵¹ Mikel de Epalza, Papel político de los moriscos en el nacimiento de la Argelia moderna en tiempos de Carlos V, Carlos V. y Los Moriscos y el Islam, *International Congress* (kood. Maria Jesus Rubiera Mata), 20-25 November 2000, Madrid: Universidad de Alicante 2001, s. 201-232.

⁵² Bu fermânın ayrıntıları için bk. Marmol, I, 143-145; Lea, s. 225-226, Özdemir, *Endülüs Müslümanları – I, (Siyasi Tarih)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 213-214.

⁵³ İsyânın farklı sebepleri için bk. Bilgin, 109-112; Benafri, s. 60-61.

⁵⁴ Andrew C. Hess, "The Moriscos An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain", *The American Historical Review*, LXXIV/1, October 1968, s.4; Benafri, s. 61; Bazı araştırmacılara göre, Osmanlılar'ın yardımı olmasaydı daha başında din devrimi olarak adlandırılan Protestan hareketinin başı ezilirdi. Hatta Kanuni'nin Lutherle irtibata geçerek kendisine Türk yardımını iletmiştir; bk. Asrar, s. 98.

Gırnata ve civar bölgelerine yayılan bu isyanın sadece çıkarılan bir fermana yönelik başlatılan bir başkaldırı olmadığı, isyancıların vaftiz ismi Hernando de Cordova y de Valor olan ve Emevî sülâlesinden olduğu belirtilen Muhammed b. Ümeyye'yi emir seçmeleriyle anlaşılması oldu⁵⁵. İsyancıların asıl hedefi yeniden Endülüs İslâm Devleti'ni kurmaktı.

İspanyol yönetimi, isyanın uluslararası boyutlara taşınmadan içeride sessiz bir şekilde halledilmesi için çok çaba sarfetmiştir. II. Philip, Napolide'ki Naimi'ne gönderdiği mektuptan bu çabalarının olduğu anlaşılmaktadır (20 Ocak 1569): "Morisko ayaklanması haberinin İstanbul'a ulaşmaması ve Osmanlı donanmasının buraya gönderilmemesi için Gırnata meselesine gizli ve bir iç mesele olarak bakmamız gerekmektedir"⁵⁶. Fakat, Moriskoların dönemin Osmanlı padişahı II. Selim (1566-1574)'den yardım talep etmeleri olayın artık uluslararası boyuta taşındığının göstergesi olmuştur. II.Philip, savaşın başında Türkler'in başka kaygılarının bulunduğunu, İspanyol kadırgalarının kıyıları koruması sebebiyle Cezayir'den isyancılara gelecek yardımın imkânsız olduğunu, her şeyi düzene sokmak Andalucia bölgesindeki yerel meclisler tarafından oluşturulacak askeri kuvvetlerin yeterli olacağını düşünmüştür⁵⁷.

Moriskoların isyan esnasında Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde buldukları, Osmanlı sultanlarının cevabî hükümlerinden anlaşılmaktadır. Bu hükümlere konu olan Endülüs Müslümanlarının mektuplarına henüz ulaşamamıştır. Cevabî hükümlerin ilki II. Selim tarafından Endülüs Müslümanlarına gönderilmişti (10 Zilkade 977/16 Nisan 1569). II. Selim bu hükümde⁵⁸ Endülüs Müslümanlarına; ayaklanmayı yakından takip ettiğini, gerekli yardımların zamanında yapılması için elinden geleni yaptığını, fakat donanmayı hemen göndermenin mümkün olmadığını, çünkü bu esnada Osmanlı donanmasının Kıbrıs meselesiyle meşgul olduğunu bildirmişti.

İsyanın bütün şiddetiyle devam ettiği esnada Osmanlı tersanelerinde 250 pâre geminin hazırlandığı, bu gemilerin Malta, Kıbrıs, Tunus veya İspanya üzerine çıkacakları Avrupa başkentlerinde konuşulmaya başlayınca⁵⁹ İspanyol yönetimi tedirgin olmuş, fakat bir süre sonra bu hazırlığın sebebinin donanmanın Kıbrıs üzerine sefere çıkılması olduğu anlaşılınca rahatlamıştır. Bu dönemde

⁵⁵ Marmol, I, 251, Benafri, s. 62.

⁵⁶ Benafri, s. 62.

⁵⁷ Braudel, II, 471.

⁵⁸ BOA. MD., No: 9. Hüküm: 231.

⁵⁹ Benafri, s. 64.

bazı İspanyol yetkililerinin Osmanlı'nın isyancıları silâhlandırmadan isyanın bitirilmesi temennisinde oldukları da kaydedilir⁶⁰.

Kıbrıs üzerine hazırlıkların yapıldığı dönemde, Endülüs Müslümanlarına yardım konusu, Osmanlı sarayında tartışılmıştır. Bu tartışmaların bir tarafında yer alan dönemin sadrazamı Sokollu Mehmed Paşa'nın Kıbrıs Seferi öncesinde önceliğin Moriskolara yardım yapılması hususunda ısrarcı olmuş, fakat padişah önceliği Kıbrıs'ın alınmasına vermiştir⁶¹. Bazı araştırmacılar, Osmanlı padişahının Kıbrıs adasının ele geçirilmesine öncelik vermesini "Büyük Yahudi" namıyla anılan Josef Nassi (Jose Miquez) isimli danışmanının yönlendirmesiyle olduğunu iddia ediyorsa⁶² da bu tespitin tümüyle doğru olduğu kabul edilmemelidir. Osmanlı padişahınca Kıbrıs'a öncelik verilmesinin sebeplerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Bu esnada Kıbrıs'ın Vendikliler'in elinde bulunması, deniz yoluyla hac için Mısır'a giden Müslümanların güvenlik sorunu olarak ortaya çıkmaktaydı. Bu husus Endülüs Müslümanlarına gönderilen hükümde açıkça zikredilmiştir. Bunun yanı sıra Osmanlı ticaret yollarından biri olan Mısır ticaret yolunun sürekli tehdit altında tutulması, bu eyaletten gelen mallar ve vergilerin tehdit altında bulunmasına sebep oluyordu⁶³. Nitekim Kıbrıs'ın teslim edilmesini isteyen Osmanlı elçisinin Kıbrıs Limanı'nın korsanlara sığınak ve destek sağladığı suçlamasını Venedik tarafına açıkça yöneltmişti⁶⁴. Ayrıca, Afrika ticaret yollarının aktif hâle gelmiş olması, Osmanlı Devleti'nden geçen ticaret yollarının zayıflamasına sebebiyet vermesi durumunda, Osmanlı ekonomisine büyük darbeler vurabilirdi. Bu sebeple Kıbrıs ve Rodos (1522)⁶⁵ adasının

⁶⁰ Braudel, II, 473.

⁶¹ Önceliğin Kıbrıs'a verilmesi İspanyolların müttefikleri olan Cenevizliler'in tavrına bağlanmaktadır; bk. Ali Seydi, *Sokullu Mehmed Paşa*, İstanbul 1909, s. 5; Özdemir, "Osmanlı Endülüs Müslümanları'na Yardım Etmedi mi?", s. 292; Bu düşüncelere katılmadığını ifade eden Braudel Sokullu Mehmed Paşa'nın tavrını tamamen Osmanlı siyasetinin bir yansıması olarak değerlendirip aslında Osmanlılar'ın Moriskolar'ı kendi amaçları için kullandıklarını ifade eder; bk. Braudel, II, 485.

⁶² Nassi'nin Osmanlı Devleti'nde üst düzey bir makama gelmek istediği fakat Müslüman olmaması sebebiyle bu arzusunun vergiye tâbi olan Memleketeyn beyliklerine benzer bir yer talep etmeyi düşündüğü bu sebeple Kıbrıs'ın yönetimine geçmek istediği kaydedilir; bk. Jorga, III, 128; Fakat bazı araştırmacılar ise, II. Selim'in Sokullu Mehmed Paşa'ya muhâlif olan Lala Mustafa Paşa'nın teşvikleri Şeyhül İslâm Ebussuud efendinin fetvası üzerine Kıbrıs'a öncelik verdiğini belirtir; bk. Uzunçarşılı, II, 11.

⁶³ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi (ö.1067/1657); *Tuhfetü'l-kibâr fi esfari'l-bihâr (Deniz Seferleri Hakkında Büyüklere Armağan* (haz. İdris Bostan), Ankara: Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2008, s. 110.

⁶⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005, III, 130.

⁶⁵ Rodos Adası'nın fethedilmesi hakkında geniş bilgi için bk. Fairfax Downey, *Kanuni Sultân Süleyman* (çev. Enis Behiç Koryürek), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1975, s. 48-70.

alınması Akdeniz ticaret yolu açısından hayati önem arz ediyordu⁶⁶. Dolayısıyla önceliğin Kıbrıs'ın alınmasına verilmesi iyi düşünülmüş stratejik bir karar olarak görülmelidir.

II. Selim, Moriskolara gönderdiği hükümle aynı tarihi (1569) taşıyan bir başka hükmü Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa'ya göndererek, kendilerinin Kıbrıs meselesinden dolayı Endülüs Müslümanlarına yardım için donanma gönderemeyeceğini bildirdi. Fakat kendisinin Cezayir'den mümkün olan her türlü yardımı yapmasını ve düşmanın saldırılarına karşı da uyanık olmasını emretti⁶⁷. Bu emir üzerine harekete geçen Kılıç Ali Paşa Moriskolara yardım amacıyla, Cezayir'deki Moriskoların yardımıyla oluşturduğu bir donanmayı İspanya sahillerine doğru sevk etti. Fakat donanmanın el-Meriyye (Almeria) açıklarında çıkan fırtına sebebiyle dağılması⁶⁸ üzerine yardımlar yerine ulaştırılmadı. Bir yıl sonra yeniden harekete geçen Kılıç Ali Paşa, Cezayir'den 4.000 tüfek ve mühimmat ile isyancılara askerî eğitim verecek olan bir askerî kuvveti Endülüs'e gönderdi. İsyana destek veren Türkler'in sayılarıyla alâkalı olarak araştırmacılar 100'den 4.000'e kadar farklı sayılar vermektedirler⁶⁹. Kanaatimizce bu sayı Özdemir'in belirttiği 400-500 civarında bir rakam olmalıdır. Buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür; Osmanlı yönetimi isyana, savaşçı askerlerden ziyade askerî eğitim verecek subay düzeyinde destek vermiştir.

Osmanlı Devleti'nin isyana destek vermesine rağmen, bu sırada Endülüs'te isyanın gidişatını olumsuz etkileyen ve isyancıların arasına nifâk tohumlarının atılmasına sebep olan bazı olaylar meydana gelmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti tarafından Endülüs Müslümanlarına gönderilen ve ismi arşiv belgelerinde "Hüseyin" olarak zikredilen yeniçeri ağasının, Osmanlı Donanması'nın geleceğini söyleyerek Moriskolar arasında mal toplaması ve bu malları kendi çıkarına kullanması isyâncılar arasında ihtilâf çıkmasına zemin hazırlamıştır. Çıkan ihtilâfların büyümesi sonucunda, isyancıların lideri Muhammed b. Ümeyye

⁶⁶ Kapaşahin, s. 208.

⁶⁷ BOA, MD, No: 9, Hüküm: 204, 977/1569.

⁶⁸ Benafri, s. 67; Braudel, Kılıç Ali Paşa'nın Moriskolara yardım yapma hususunda pek de istekli olmadığını, buna sebep olarak da İspanyolların denizden Cezayir'e uyguladıkları ekonomik ablukanın daha da derinleştirilme endişesi ve İspanyolların Gırnata savaşıyla meşgul olmalarından istifade ederek Tunus'u kara kuvvetleriyle ele geçirme niyetinde olmasını gösterir; bk. Braudel, II, 476-477.

⁶⁹ Bazısı 100 sayısını (bk. İlter, s. 146, Benafri, s. 67.), bazıları 4.000 (bk. Braudel, II, 478 vd. Rıdvân, s. 400), kimisi de 400-500 (bk. Özdemir, "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi mi?", s. 292) rakamlarını vermektedir.

öldürülmüştür⁷⁰. Bu olaylar sebebiyle isyanın gittikçe zayıflaması ve isyancıların zor durumda kalmaları sebebiyle, bir kez daha Moriskolar, II. Selim'e müracaat etmek zorunda kalmışlardır. Fakat, bu kez İstanbul müftüsüne bir mektup gönderen Moriskolar, İspanyol ordusunun gün geçtikçe güçlendiğini, Gırnata'daki Müslüman varlığının Osmanlı donanması olmadan devam edemeyeceğini ve her zaman Osmanlı Devleti'nden yardım beklediklerini ifade etmişlerdir. İstanbul'a gelen Morisko heyeti, II. Selim'le görüşerek ona da yardım taleplerini iletmışlerdir. Her ne kadar İspanyol tarihçi Matias'dan nakledilen: "...Buna göre, II. Selim İstanbul'a gelen Morisko heyetini dinledikten sonra 2000 askerle birlikte silah ve mühimmât taşıyan 11 gemilik filonun gönderilmesini kararlaştırmıştır..." sözlerinde II. Selim'in Moriskolara yardımda bulunduğu ifade edilirse de Osmanlı padişahı, Venedikliler'in Kıbrıs'ta bulunmasının tehdit oluşturmaya devam ettiğini bu sebeple, şimdilik Osmanlı donanmasının göndermesinin sözkonusu olmadığını bir kez daha Moriskolara gönderdiği hükümde ifade etmiştir. II.Selim hükümde özetle, Moriskoların aralarındaki ihtilâflara son vermeleri tavsiyesinde bulunmuştur⁷¹. Kılıç Ali Paşa'ya da yeni bir hüküm göndererek⁷² Hüseyin isimli şahsın cezalandırılmasını emretmiştir⁷³.

II. Selim, sadece bu hükümlerle yetinmeyerek bu esnada İspanyollar'a karşı isyan hâlinde bulunan Protestanlar'la irtibata geçerek isyana devam etmeleri hâlinde onlara yardım edeceği vaadinde bulundu ve Moriskolar'la iş birliği yapmalarını istedi⁷⁴. II. Selim, Muharrem ayında bir elçisini Protestanlar'a göndererek, onlara karşı duymuş olduğu muhabbet ve dostluğunu ifade etti. Daha sonra da isyan etmeleri durumunda önceden haber vermeleri durumunda hem denizden hem de karadan askeri destek sağlayacağını bildirdi. Ayrıca, Moriskolara haber gönderip Protestanların Papalığa karşı isyan etmeleri durumunda, onların da harekete geçmelerini istediğini belirttikten sonra, Protestanlar'ın Moriskolarla haberleşip işbirliği yapmalarını istedi. Şüphesiz Osmanlı padişahının bundan maksadı Moriskoların üstündeki İspanyol baskısını hafifle-

⁷⁰ Hüseyin isimli bu şahsın kötü huylu olduğu bir arşiv belgesinde şöyle yer almaktadır: "... Hüseyin merbut demekle ma'ruf kimesne tevâbi'i ile cem'iyet eyleyüp Mehmet Bey'i katl eyleyüp mâl ve menâlin gâret eyledüğün ve me'külâtdan nesne bulunmayup zahire bâbında müzâyaka olduğu ve mezkûr Hüseyin donanma getüreyin deyü mübalağa mâl cem eyleyüp nâ-bedid olduğu ve ol cânibe küffârın istilâ ve galebesi olup, muâvenet eylemek lazım idüğün i'lâm eylemişsiz..." bk. BOA, MD, No: 14 Hüküm: 199, 979/1570.

⁷¹ Bernafri, s. 69; Özdemir, "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi mi?", s. 293.

⁷² BOA, MD, No: 14, Hüküm: 200, 979/ 1570.

⁷³ BOA, MD, No: 14, Hüküm: 199, 979/ 1570.

⁷⁴ Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, II, 542-544.

terek isyanın uzun sürmesini sağlamaktı⁷⁵. II. Selim'in bu girişimleri, Moriskoların Osmanlı nezdinde yardım arayışları ve Türkler'in gözle görülür şekilde büyük hazırlıklar yaptığı istihbaratı, II. Philip'i isyanın gidişatı noktasında yeniden endişeye sevk etti. Ona göre; şayet isyan kışın da (1570 kışı) devam edecek olur ve Gırnata'nın dışındaki Moriskoların yaşadıkları bölgelere sızar ve Türkler İspanyaya müdahalede bulunurlarsa, İspanyanın yeniden Müslümanların eline geçeceğini bildirdi. Bu endişesini Vatikan'a ilettiler (26 Ekim 1570)⁷⁶. İspanyolların elde ettiği bilgiler, II. Philip'in endişelerini destekler mahiyettedir. Bu bilgilere göre; Moriskolar Cezayir'den çok sayıda çakmaklı tüfek temin ettikleri ve bu tüfeklerin İspanya'daki Moriskoların eline geçtiği bu sebeple Hıristiyanların İspanyanın her tarafında korku içinde yaşadıkları bilgisi de vardı⁷⁷.

Bu endişelerin verdiği korkuyla harekete geçen İspanyol Krallığı, isyanı bitirmek için yeni adımlar atmıştır. Osmanlı yardımı gelmeden ayaklanmaya son vermek amacıyla, 30 gün içerisinde Moriskolar ve onlara yardıma gelen Kuzey Afrikalı kuvvetlerin silâh bırakması durumunda, ülke dışından Endülüs Müslümanlarına yardıma gelen savaşçıların, Kuzey Afrika'ya dönmelerine müsaade edeceğini ve isyana katılan Moriskolara genel bir af ilân edileceğini duyurmuştur. Bu girişimden sonra binlerce isyancı silahlarını bırakıp İspanya'ya terk etmiş, İspanyol ordu komutanı Don Juan de Austria'nın çabaları sonucunda isyanın en önemli merkezlerinden biri olan Galera'nın ele geçirilmesi⁷⁸, bu sırada isyanın liderliğini yapan Mulay Abdullah'ın yakın adamlarından biri olan el-Habaqui (Gonzalo)'nin ihâneti sonucunda, Cezayir'e göndermiş oldukları yardım talebinin sonucunu göremeden öldürülmesiyle⁷⁹, Endülüs Müslümanlarının son direniş hamlesi olan bu isyan son bulmuştur⁸⁰.

Osmanlı'nın tüm yardımları, Gırnata isyanının başarıya ulaşmasına yetmemiştir. Osmanlı her defasında kendisine gelen yardım çağrularına cevap vermeye

⁷⁵ Özdemir, "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi mi?", s. 293.

⁷⁶ İspanyol yönetiminin haber kaynaklarının dönemin Venedik istihbaratı olduğu ve bu istihbaratın zaman zaman Hıristiyanların Türkler'e karşı pozisyon almalarını sağlamak amacıyla yalan haberler yaymış olduğu da kaydedilir; bk. Braudel, II, 491.

⁷⁷ Sonbahar boyunca (1570) birbiri ardınca İstanbul'dan dönen Morisko elçileri Cezayir'de kabul edilerek kendilerine binlerce çakmaklı tüfek sözü verilmişti. Başka bir kaynaktan karşılaştığımız bir bilgiyi, Fransız araştırmacı dipnot olarak vermiştir: İngilizler'in Moriskolara yardım ettiği hususu; bk. Braudel, II, 474-475, dn. 229.

⁷⁸ Lea, s. 248.

⁷⁹ Lea, s. 255.

⁸⁰ Braudel, II, 125.

çalışmış, yardım taleplerini bilhassa Cezayir Beylerbeyisi üzerinden karşılamaya çabalamıştır. Osmanlı'nın bu yardımları olmasaydı isyanın yayılması ve uzun bir süre devam etmesi sağlanamazdı⁸¹.

C. Moriskolar Arasındaki Osmanlı Devletine Dair Kehanetler

Gırnata isyanını planlayanlar Osmanlı donanmasının gelip kendilerini Katolik zulümden kurtaracağına inanmışlar ve hatta bu hususta birçok kehanetin aralarında dolaşmasını sağlamışlardı. Moriskolar arasında yaygın olarak varlıklarını sürdüren ve Türkler'i (Osmanlılar'ı) yegâne kurtarıcı olarak gören kehanetler arasında Fatih Sultan Mehmed'e ait olduğu ileri sürülen Vasiyet'te kendinden sonra Osmanlı tahtına geçecek olan Osmanlı padişahlarının fethedecekleri yerler arasında İspanya'yı da gösterdiğiidir. Bu vasiyet Moriskolar arasında elden ele dolaşmıştır⁸². Yine bir başka kehanete göre, İspanyanın günah ve fesat bataklığına battığı bir zamanda "Kasım" adında birinin çıkıp kırk iki ayda İspanya'yı yeniden fethederek adaleti sağlayacağıydı. Diğer bir kehanete göre ise, bir Morisko liderinin Osmanlı yardımıyla tekrar İspanya'yı ele geçireceği bilgisi yer almaktadır. Buna göre; İspanyanın yeniden Müslümanların eline geçtiği o gün Arapça bilmek çok önemli olacaktı, dolayısıyla Arapça'nın unutulmaması gerektiği anlatılmıştır⁸³.

Bu kehanetlerin Morisko topluluğu içinde yaygın olması -bilhassa Osmanlı'nın İspanya'yı fethedeceğiyle ilgili olanı- isyan esnasında Osmanlılarla ilişkisi olmayan bazı Moriskoların, kendi vatandaşlarının İspanya Devleti'ne karşı direnişlerini güçlendirmek amacıyla uydurduklarını unutmamak lüzum gelir. Söz konusu kehanet isyan sürecinde önemli bir işlev görek bir taraftan isyanın canlı kalmasını sağlarken diğer taraftan da İspanyol Engisizyon Mahkemesi'nin Moriskolara zulmetmesine sebep teşkil etmiştir. Engisizyon mahkemesi, Moriskoların Osmanlı Devleti'yle ilişkili olduğuna kanıt olarak halk arasında dolaşan kehanetleri göstererek Moriskoları cezalandırmıştır.

1. Osmanlının Akdeniz Stratejisinde Moriskoların Yeri

Osmanlı Devleti'nin Morisko meselesini gerçekte Batı Akdeniz hakimiyetini sağlamak için İspanyaya karşı bir koz olarak kullandığını bazı araştırmacılar iddia etmişlerdir. Bunlardan biri olan Braudel'e göre; Mart 1568 tarihinden

⁸¹ Braudel, II, 479.

⁸² Benafri, s. 75.

⁸³ Benafri, s. 75.

beri Cezayir Beylerbeyi olan Kılıç Ali Paşa'nın Moriskolar için riske girmeye niyeti yoktu. O, Gırnata'yı değil kendi kentini (Cezayir) savunma peşindeydi. Kılıç Ali Paşa, Gırnata savaşını Moriskolar'dan ziyade İspanyolların kendi bölgesinde uyguladıkları ekonomik ablukanın kaldırılması için kullandı⁸⁴. Gırnata savaşını tüm Cezayir yöneticileri için özel bir yere sahip olan tasarımı – Kuzey Afrika'nın tümünün fethedilmesi amacını- uygulamaya koymak için özellikle uygun bir fırsat olarak gördü. Nitekim Gırnata savaşı devam ederken Tunus'u ele geçirdi (19 Ocak 1570)⁸⁵. Şayet, Gırnata'da savaş nedeniyle İspanyol donanması alarm durumunda olmasaydı, bu esnada Messina'da üstlenmiş olan İspanyol donanmasının harekete geçerek, Kılıç Ali Paşa'nın Tunus'u zapt etmesine izin vermezdi. Ayrıca, Gırnata isyânı İspanyanın Akdeniz'in öbür ucunda iç savaşa kilitlenmesine, Osmanlı'nın Akdeniz'de rahat hareket alanı bulmasına neden oldu, bu durum Kıbrıs'ın Türkler tarafından rahatlıkla ele geçirilmesine imkân sağladı.

Osmanlı'nın Fransa'dan Toulon Limanı'nı talep etmesi ise İspanyollar'ı endişelendirmek amacına matuftu. Çünkü böylesine bir mesafede kadırgaların kışlama sorunu varken Moriskolara donanma göndermek çok zordu. Fakat donanma gönderme ihtimalinin canlı tutulması Kanuni'nin şahin politikalarının bir eseridir. Sokullu Mehmed Paşa'nın Moriskolara yardım meselesini öncelikli bir mesele olarak Osmanlı sarayında savunması, karşıtlarınca (padişahın hocası Lala Mustafa Paşa, Kaptanı deryâ Piyale Paşa ve Yahudi asıllı maliyeci Josef Nassi), Kıbrıs'ın öncelikle fethedilmesinin önerilmesi ise, büyük bir politikanın parçasıydı. Bu politika doğrultusunda Sokullu Mehmed Paşa'nın Venedik'le, Yahudi Nassi'nin ise Cenova ve Portekiz'le ilişki kurmalarında beis görülmedi. Ayrıca Osmanlı Devleti, Moriskolar'ı cesaretsizliğe sevketmemek için, Kuzey Afrika'yı yarı-destek durumunda tutmaya devam etti. Bazen doğrudan veya dolaylı olarak İspanyol donanmasına saldırdı, bunu da Moriskoların yardım beklentilerini yok etmemek için yaptı. Bu yöntemle onları yardım beklentisi içerisinde tutarak, onların bilinçli olarak kendilerine sağlamış oldukları yardımdan, kendi işlerini tehlikeye atılmadan çözmek için faydalandı⁸⁶.

Braudel ile benzer görüşleri paylaşan Crowley'e göre; Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa derinlerdeki niyetlerine uygun olarak Moriskolar'ı kullanmıştı. Çünkü Osmanlı, planlarını birleşik bir Hıristiyan harekâtına neden olmadan

⁸⁴ İspanyollar Cezayir yönüne olan deniz ticaretini yasaklamışlardı; bk. Braudel, II, 476, dn.240.

⁸⁵ Rıdvân, s. 394.

⁸⁶ Braudel, II, 483-503.

gerçekleştirmek istiyordu. Bu niyetinin eseri olarak II. Philip'i kendi topraklarında çıkan isyanın sıkıntılarıyla baş başa bırakmıştır⁸⁷. Salgado ise, Osmanlı padişahının Endülüs Müslümanlarına yardım hususunu Cezayir beylerbeyine havale ettiğini, fakat Cezayir beylerbeyinin Endülüs Müslümanlarına minimum düzeyde destek vermeyi tercih ettiğini, bu tavrın sebebi olarak da Kılıç Ali Paşa'nın Gırnata isyanını İspanyolların Kuzey Afrika'daki tek ve yegâne müttefiki olan Tunus Hafsî Krallığı'nı ele geçirmek için bir fırsat olarak gördüğünü kaydetmiştir⁸⁸.

Yukarıda görüşleri verilen araştırmacıların ortak paydası Osmanlı'nın Gırnata savaşını ve Morisko meselesini kendi çıkarları için kullandıkları noktasıdır. Öncelikle, Braudel'in Kılıç Ali Paşa üzerinden Osmanlı Devleti'ni suçlayıp, Moriskolara yardım konusunda isteksiz davrandığını ifade etmesi, tarihî verilerle uyuşmamaktadır. Çünkü, Kılıç Ali Paşa Moriskolara yardım için bir donanma oluşturmuş, fakat Almeria yakınlarında çıkan fırtına sebebiyle bu girişim sonuçsuz kalmıştı⁸⁹. Bu üzücü hadiseden bir yıl sonra 4.000 tüfek ve çok sayıda askerî mühimmat ile isyancıların eğitimi için bir grup subayı yardım için göndermişti. Osmanlı Devleti, her fırsatta Endülüs'teki Müslüman kardeşlerine yardım etmek konusunda gayretlerini esirgememiştir. Bu durumu dönemin Osmanlı tarihçilerinden biri olan Ali Rıza Seyfi'nin şu ifadelerinde açıkça görülmektedir⁹⁰: “İspanya'da olan Ehl-i İslâm'ın büyük bir kısmı artık zulme dayanamayıp İspanyollar'a isyan ettiler. Bir taraftan kavga edip bir diğer taraftan da imdat gelmesi için Hızır Barbaros'a haber gönderdiler. Hızır Bey işi öğrenince bütün kanı başına sıçradı. Mevcut 36 pâre kaliteyi imdada gönderdi...”. 1559'da Turgut Reis komutasındaki Osmanlı donanması İspanyanın Niebla kıyılarına saldırıp yaklaşık 2.500 Morisko'yu Mağrip kıyılarına nakletmiştir. 1561'de İşbiliye (Sevilla) açıklarına, 1566'da Mâleka (Malaga) ve Gırnata'ya yapılan saldırılarda şehrin içlerine doğru ilerlenmiş, Gırnata'dan 4.000 Hıristiyan esir Cezayir'e götürülmüştü⁹¹. Ne var ki bu sırada İspanyol Devleti'nin askerî gücünü meşgul eden İngiltere ve Fransa ile arasındaki ihtilâf nihayete erdirilerek bir anlaşma ile

⁸⁷ Roger Crowley, *İmparatorların Denizi Akdeniz*, (çev. Cihat Taşçıoğlu), Ankara: April Yayıncılık, 2008, s. 280.

⁸⁸ M. J. Rodriduez Salgado, Felipe II, “el Paladin de La Cristiandad” y La Paz Con el Turco, Valladolid 2004, s. 28.

⁸⁹ Benafri, s. 67.

⁹⁰ Seyfi, s. 40.

⁹¹ Şeyban, *Mudejares*, s. 279.

son bulunca (2-3 Nisan 1559)⁹², İspanyol Krallığı'nın Güney Avrupa sahillerini ve Kuzey Afrika'yı tehdit eden Osmanlı tehlikesine karşı dikkatlerini yoğunlaştırmıştır⁹³. Fakat, Osmanlı'nın Kuzey Afrika'ya yerleşmek için Tunus'u, Akdeniz'e yerleşmek için ise Kıbrıs'ı ele geçirmesi öncelikli meselesi olmuştur. Braudel'in, Sokullu Mehmed Paşa'nın Moriskolara karşı politik davrandığı düşüncesi de somut delillerden yoksundur.

Osmanlı Devleti'nin tüm çabaları Moriskolara yardım yolu üzerindeki engelleri tamamen kaldırmaya muvaffak olamadığını da göz önünde tutmak gerekmektedir. Moriskoların yardım talebinden kısa bir süre sonra Kıbrıs adasınının fethedilmesi (Eylül 1570) sonrasında Moriskolara yardımın yolu açılmış görünse de papanın öncülüğünde oluşturulan⁹⁴ Hıristiyan donanmasının 7 Ekim 1571'de Osmanlı donanmasını İnebahtı (Lepanto) Savaşı'nda yenmesi, Osmanlılar'ın Akdeniz'deki hâkimiyetlerine ciddi bir darbe vurmasıyla sonuçlanmıştır⁹⁵. Haç'ın Hilâl'e galibiyeti olarak görülen ve bütün Avrupa ülkelerinde görkemli şekilde kutlanan⁹⁶ bu yenilgiden sonra, deniz gücünü büyük oranda kaybeden Osmanlılar'ın Moriskolara yardım etmeleri önündeki engellerin artmış olduğu görülmelidir.

Bu yenilgi, Osmanlı Devleti'nin Endülüs Müslümanlarını unuttuğu anlamına gelmemelidir. Nitekim, kısa süre içerisinde toparlanan Osmanlı donanması⁹⁷ İspanya'dan Kuzey Afrika sahillerine yönelecek tehdidi bertaraf etmek amacıyla yeniden Akdeniz'e gönderildi ve Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa, Osmanlı kaptan-ı deryâlığına getirildi⁹⁸. Onun kaptan-ı deryâlığa getirilmesinin amacı hem Akdeniz'deki Osmanlı-İspanyol mücadelesine hem de Moriskoların Kuzey Afrika'ya hızlı transferlerine daha fazla katkı sağlamak olmalıdır. Bununla da yetinmeyen Osmanlı padişahı kısa bir süre sonra 1572'de Fransız Kralı IX.

⁹² Aynı yıl içerisinde İspanyol kralın Osmanlı padişahına yanında hediyeler olan bir elçi gönderdiğini, dönemin sadrazamı Rüstem Paşa'nın bu görüşmeden sonra Osmanlı donanmasını II. Philip'in topraklarına saldırmamasını engellediği belirtilir; Salgado, s. 26.

⁹³ Bu Yapılan anlaşma *Cateau Cambresis* anlaşması idi; k. Temimi, "el-Halfiyetü'd-dîniyye", s. 183.

⁹⁴ Bu ittifakın asıl sahipleri İspanya ve Venedik Devletleri idi. Amaç ise mülk ve menfaatlerini Osmanlılar'a karşı savunmaktı; bk. Jorga, III, 135 .

⁹⁵ İnebahtı, Osmanlı ve İslâm toplumunun gördüğü en büyük yenilgiydi: "Böyle uğursuz bir savaş değil bir İslâm devletinde, Hz. Nuh gemi icat edeli beri dünya denizlerinde görülmüş değil"; bk. Arıkan, *agm*, s.104.

⁹⁶ Temimi, "el-Halfiyetü'd-dîniyye", s. 184.

⁹⁷ Osmanlı donanması 6 ay gibi kısa bir sürede toparlanarak 250 parça kadırga ile yeniden denize açılmıştır; bk. BOA, MD, No: 19, Hüküm: 220.

⁹⁸ Jorga, III, 139.

Charles'e bir mektup göndererek İspanya'ya karşı ortak harekât etmeyi önerdi⁹⁹. Fakat bir taraftan Fransız kralın bu teklife olumsuz cevap vermesi, diğer taraftan Osmanlı'nın zafiyetinden istifade edilerek işgal edilen (1573) Tunus'un yeniden ele geçirilmesinin ehemmiyet¹⁰⁰ arzetmesi üzerine bu düşünceden vazgeçildi¹⁰¹. Bu noktada şu hususun altını çizmekte fayda görmekteyiz: Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'ya tam manasıyla yerleşip Moriskolara yardım meselesini Garp Ocakları'na¹⁰² bırakmış, buradan her türlü yardımın yapılmasını sağlama yoluna gitmiştir.

Tüm bu tarihî veriler göstermektedir ki Osmanlı'nın bu dönemde donanmasını doğrudan İspanya üzerine göndermesi, bir maceraya atılması anlamına gelmekteydi¹⁰³. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nin öncelikle, Kuzey Afrika ve Akdeniz'e yerleşip, daha sonra Morisko meselesini kesin çözüme kavuşturma niyetinde olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı bir taraftan Kuzey Afrika'da kökleşmeye çalışırken diğer taraftan da Katolik inancına karşı isyan eden Protestan hareketini destekleyerek İspanyol Devleti'nin Moriskolar üstündeki baskısını azaltma yoluna gitmiştir. Bu amaçla, Avrupa'da papaya karşı ne kadar reformist hareket varsa hepsini desteklemiştir¹⁰⁴.

2. Gırnata İsyanından Sonra Osmanlı-Endülüs İlişkileri

İspanyol Devleti, Gırnata isyanının bastırılmasından sonra kendisini Osmanlı karşısında yalnız hissetmeye başlayınca bir ateşkes anlaşması için İstanbul nezdinde gizlice görüşmelerde bulunmuştur (1572)¹⁰⁵. Fakat, bu girişimden sonuç alamamıştır. Nitekim bu girişimden bir müddet sonra Tunus Osmanlılar

⁹⁹ Mektupta harekât üssü olarak kullanmak için Toulon Limanı'nı istemişti; bk. Benafri, s. 73; Braudel Toulon Limanı'nın Osmanlılar tarafından istenmesini 1567-1568 yıllarında Fransız-İspanyol yakınlaşmasına başlayıp soğumaya yüz tutmuş Osmanlı-Fransız ilişkilerini yeniden canlandırma amacına matuf olarak görür; bk. Braudel, II, 486.

¹⁰⁰ Tunus'un yeniden ele geçirilmesi Osmanlı Devleti'nin Batı Akdeniz'deki faaliyetlerinin sürdürülmesi ve Moriskolara yeniden yardım yapılabilmesi için önem arzetmekteydi. Bu sebeple vezir Koca Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Tunus'u ele geçirdi (24 Ağustos 1574). Ayrıntılı bilgi için bk. Jorga, III, 142.

¹⁰¹ BOA, MD, No: 19 Hüküm: 199, 980 /1572.

¹⁰² Garb Ocakları XVI. yy'da Osmanlı hâkimiyetine giren Tunus (1574), Cezaire (1516) ve Trablusgarp'taki (1551) yeniçeri ocaklarının zamanla güçlenip idareyi ele almalarından sonra, bu üç eyaleti birden ifade için kullanılan bir deyimdir. Geniş bilgi için bk. Atilla Çetin, "Garb Ocakları", *DİA*, XIII, 382-386.

¹⁰³ Özdemir, "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi mi?", s. 290; Şeyban, *Mudejares*, s. 275; Konuyla alakalı belgelerden biri için bk. BOA, MD, No: 52, Hüküm: 718.

¹⁰⁴ Kapanşahin, s. 329.

¹⁰⁵ İspanyollar barış görüşmelerini kendi adlarına yürütmek için başta Yahudi Nassi olmak üzere diğer ülke elçilerinden faydalanmışlardı; bk. Jorga, III, 141.

tarafından yeniden fethedilmiştir (1574)¹⁰⁶. Bir müddet sonra da Fas kendiliğinden Osmanlı yönetimine bağlanmıştır (1576)¹⁰⁷. Bu iki gelişme İspanyol yönetimini Osmanlılar'ın Endülüs Müslümanlarına daha rahat yardım etmesinin yollarını açacağı endişesine sevk etmiştir. Bu dönemdeki Engizisyon kayıtlarından birinde Moriskoların İspanyollar'a karşı yeni bir isyan hazırlığında oldukları belirtilmektedir. Bu belgede, François Nalias isimli bir Protestan ile Lope Darcos isimli bir Morisko'nun Engizisyon kayıtlarındaki itiraflarından (1575); isyan etmeleri durumunda Fransa'nın Bearn valisinden, Cezayir ve İstanbul'dan destek sözü aldıkları yer almaktadır. 1573'te hazırlanmaya başlanan ve 1577'de tamamlanan plana göre, Fransız kuvvetleri kuzeyden Aragon bölgesine girecekti. Osmanlı donanması ise biri Denia, biri Perpignan ve Barselona arası bir diğeri de Mürsiye ve Belensiye arasından olmak üzere üç noktadan denizden harekete geçecekti. Moriskoların kurtuluş için umutlarının sönmediğini, Fransa'dan ve Cezayir üzerinden gelecek yardımları beklediklerini gösteren bu isyan planı uygulanamadı¹⁰⁸. İlerleyen zamanda Aragon Engizisyon Mahkemesi'ne sunulan bir başka raporda (1582) Osmanlı Devleti'nin Cezayir ile birlikte Fransa'nın yardımıyla İspanya'yı işgal edeceği, bunun için Fransa'ya gönderilen ajanın dönmesinin beklendiği belirtilerek Morisko tehlikesine dikkat çekilmiştir. Fakat Fransa'ya haberin doğruluğunu tasdik için gönderilen İspanyol ajanın yalancı biri olduğu tespit edilince haberin doğruluğu kesin olarak kanıtlanamamıştır¹⁰⁹.

II. Selim'den¹¹⁰ sonra Osmanlı tahtına oturan Sultan III. Murad (1575-1595), tüm gücünü Safevîler'e karşı kullanmak istemesi sebebiyle bir süre sonra, Osmanlılarla İspanyollar arasında bir barış anlaşması imzalandı (1580)¹¹¹. Bu anlaşmadan sonra, Osmanlı Devleti bir süreliğine de olsa dikkatlerini Morisko meselesinden ayırdı. Fakat bu anlaşmanın bozulması sonrasında Murad Reis komutasındaki 10 kadirge, İspanyol kıyı kenti Alicante'ye saldırıp tahrip etti (1584). Bir diğeri Osmanlı deniz kuvveti Cezayir Beylerbeyi Uluç Hasan Paşa

¹⁰⁶ Tunus'un ele geçirilmesi Osmanlı Devleti'nin İnebahtı'ya verdiği bir cevap olarak değerlendirilmiştir; bk. H. Muharrem Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri: (Tahlil-Metin)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2002), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, s. XV.

¹⁰⁷ Fas elçileri tabiiyetlerini sunmak için İstanbul'a içerisinde fildişinden iskembelerin bulunduğu hediyeler ve 5.000 altın vergiyle gelmişlerdi; Jorga, III, 218.

¹⁰⁸ İnân, *Nihâye*, s. 382.

¹⁰⁹ Lea, s. 273-276.

¹¹⁰ II. Selim Tunus'u fetheden ordu İstanbul'a döndükten birkaç gün sonra hayata gözlerini yumdu (12 Aralık 1574), bk. Jorga, III, 143.

¹¹¹ Kemal Beydilli, "İspanya", *DİA*, XXIII, 165; Jorga, III, 144.

komutasında, Barselona ve civar bölgelerine saldırarak 2.000 Morisko'yu kurtardı¹¹². Aynı yıl Belensiyeli 2.300 Morisko, daha sonra da Kalosa şehrindeki bütün Moriskolar Osmanlı leventleri tarafından kurtarıldı. Bazı kaynakların ifadesine göre, Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa komutasında hazırlanan 300 gemilik büyük bir donanmanın Malta veya İspanya üzerine gitme ihtimali, donanma maliyetlerinin ağır olması¹¹³ sebebiyle gerçekleşmedi. III. Mehmed döneminde (1595-1603) Eğri seferini tebrik için İstanbul'a gelen (1596) Fransız elçisinin İspanyollar'a karşı ortak harekete geçilmesi teklifinde bulunsa da¹¹⁴ Osmanlı yönetimi, bu sırada Anadolu'da patlak veren Celali isyanları ve Avusturya cephesinde devam eden savaşlar sebebiyle bu teklife olumsuz cevap vermek zorunda kaldı¹¹⁵.

II. Sonuç

Osmanlı Devleti, durum ne olursa olsun, yakalamış olduğu her fırsatta Endülüs Müslümanlarına yardım yapmaktan geri durmamıştır. Gerek Kuzey Afrika'da gerekse Akdeniz'de hâkimiyet kurma girişimlerinde dönemin en güçlü İslâm devleti olduğu bilinciyle hareket etmiştir. Bu kapsamda, Müslümanların rahat bir şekilde deniz yoluyla hacca gitmelerini sağlamayı kendine görev saydığı gibi, denizin öbür tarafında her türlü gayr-ı dinî ve insanî baskılara maruz kalan Endülüs Müslümanlarına hiçbir koşul öne sürmeden yardımlarını esirgememiştir.

Osmanlı Devleti, Gırnata isyanının (1568-1570) hazırlık aşamasında lojistik destek vermiş, isyanın zamanlaması konusunda Endülüs Müslümanlarına yardımcı olmuş, Hollanda'da Calvinistler'e haber gönderip eş zamanlı olarak İspanyol krallığına harekete geçilmesi konusunda girişimde bulunmuştur. İsyanın başlamasından sonra da hem askerî techizat hem de asker desteği sağladığı dönemin Osmanlı arşiv belgelerinde açıkça görülmektedir. İsyan sonrasında ise Osmanlı Devleti İspanyol sahillerine gönderdiği gemilerle bir çok Endülüs Müslümanını kurtarıp Kuzey Afrika'ya taşımıştır. Ayrıca bu dönemde Endülüs

¹¹² Yılmaz Öztuna, *Kanuni Sultân Süleyman*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, IV, 351.

¹¹³ XVI. asrın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin gelirlerinde ciddi bir azalmanın yaşandığını görmekteyiz. Çünkü bu dönemde İran'la yapılan savaş ciddi masraflara sebebiyet veriyordu. Anadolu'dan toplanan vergilerde azalmanın olması devletin yeni vergiler koymasına ve Gayr-ı Müslimler'den sadece deniz savaşları esnasında toplanan avarız vergisini her yıl düzenli şekilde almaya başlamasına neden oldu; bk. Jorga, III, 200.

¹¹⁴ Elçi Fransız donanmasına katılacak 100 pâre kadar Osmanlı gemisinin bütün masraflarının Fransa tarafından karşılanacağı teklifinde bulundu; bk. Uzunçarşılı, II, 206; Benafri, s. 74.

¹¹⁵ Özdemir, "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi mi?", s. 294.

Müslümanlarına yardım konusunda uluslararası girişimlerde bulunmayı da ihmal etmemiştir.

Osmanlı Devleti'nin Gırnata savaşını ve Morisko meselesini Akdeniz hakimiyetini sağlamak için bir araç olarak kullandığı iddiası tarihi verilerle uyumsuzdur. Dönemin arşiv belgelerine bakıldığı zaman yardım konusunda azami gayretin gösterildiği görülmektedir. Bu arşiv belgelerinde Osmanlı padişahlarının yardım konusundaki hassasiyetlerine rağmen, doğrudan yardım konusundaki engeller açıkça zikredilmiştir. Bu engellerin başında Gırnata savaşı esnasında Kıbrıs ve Malta adalarının henüz Osmanlı hakimiyetine geçmemesi gösterilmiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin bu dönemde celâli isyanları gibi dahili problemlerinin olması dikkatlerini Endülüs'e yardım konusuna yoğunlaştırmasını engellemiştir.